

ANTİKÇAĞDA PONTOS BÖLGESİ'NDE YAŞAYAN OTOKTON HALKLAR

AUTOCHTHONOUS PEOPLES LIVING IN THE PONTOS REGION IN ANCIENT AGES

Mesut KINACI*

Makale Bilgisi

Başvuru: 18 Mayıs 2023
Kabul: 10 Temmuz 2023

Article Info

Received: May, 18, 2023
Accepted: July, 10, 2023

Öz

Antikçağda Pontos Eukseinos (Karadeniz) olarak adlandırılan denizin güneydoğusunda yer alan topraklar Pontos Bölgesi olarak anılmıştır. Bu bölge kuzeyde Pontos Eukseinos, güneyde ve batıda Halys Nehri (Kızılırmak), doğuda ise Apsarros Nehri'yle (Çoruh) sınırlanmıştır. Pontos Bölgesi içinde verimli ve sulak arazileri barındıran ve ılıman iklime sahip kıyı kesimler; dağlık, kıyı kesime göre daha sert iklime sahip iç kesimler olmak üzere iki farklı karakteristiktir. Dağlık olan alanlar madencilik ve kereste bakımından; kıyı kesim ise tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ticaret bakımından önemlidir. Bu özellikleriyle Pontos, çağlar boyunca insan topluluklarının yaşamı için cazip bir bölge olmuştur. Bölgenin engebeli coğrafyası ise burada yaşayan halkların birbirleriyle etkileşimini kısıtlamış, kendine özgü gelenekleri olan halklar geleneklerini uzun süre koruyabilmiştir. Bölgede Tibarenoi, Khalybes kavmi, Mossynoikoi, Makrokephaloi, Drilai etc. gibi otonom halklar yaşamış, bu halklar bölgeyi şekillendirmiş ve Pontos Bölgesi'yle özdeşleşmiştir. Bu çalışmada Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Pontos Bölgesi'nde yaşamış otonom halklar, bu halkların gelenekleri, mizaçları ve bölgenin sosyo-kültürel tarihine etkileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Karadeniz, Pontos Bölgesi, Tarihsel Coğrafya, Kavimler, Gelenekler.

Abstract

The lands located in the southeast of the sea, which was called the Pontos Eukseinos (the Black Sea) in ancient times, were called the Pontos Region. This region was bordered

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi; Tarih Bölümü; mesutkinaci@sdu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4700-4415; Isparta-Türkiye.

by the Pontos Euxeinos in the north, the Halys River in the south and west, and the Apsarros River in the east. The Pontos region had two different climatic characteristics. The first one was the coastal areas with fertile wetlands and temperate climates, and the second was the inland parts with harsher weather conditions compared to the coastal part. The mountainous areas were important for mining and timber trade, while the coastal part was a significant hub for agriculture, animal husbandry, fishing, and trade. Consequently, thanks to its rich resources and temperate climate, the Pontos region became an attraction centre for people to settle there for ages. The rugged geography of the region limited the interaction of the peoples living here with each other, and the peoples with their own traditions were able to preserve their traditions for a long time. The autochthonous peoples such as Tibarenoi, Chalybes tribe, Mossynoikoi, Makrokephaloi, and Drilai etc. lived in the region and shaped it with their own social and cultural norms and traditions, so they were identified with the region. This study aims to exhibit the autochthonous peoples who lived in the Pontos Region during the Archaic, Classical, Hellenistic and Roman periods and how their traditions and temperaments played a significant role in the formation of the socio-cultural history of the region.

Keywords: Black Sea, Pontic Region, Historical Geography, Tribes, Traditions.

Giriş

Karadeniz, ters akıntıları, fırtınaları, kayalık ve gemilerin demirlemesine uygun olmayan kıyılarıyla ve sahillerde yaşayan değişik geleneklere sahip halklarla kötü bir ün kazanmış ve *misafir sevmez/aksi* (= ἄξεινος/ἄξενοσ) olarak anılmıştır¹. Kolonizasyon Dönemiyle (MÖ 750-550) birlikte Karadeniz kıyıları boyunca birçok koloni kenti kuran Hellenler, bu denizin ve kıyı bölgelerinin zenginliklerinden faydalanmaya başlamışlardır. Hem kendilerine sağladığı zenginliklerden dolayı hem de denizi kızdırmamak, teskin etmek için bu denizi *misafir sever* (= εὔξεινος) olarak nitelemişler, böylece bu deniz Pontos Eukseinos “*Karadeniz*” (= εὔξεινος πόντος) olarak adlandırılmıştır². Zamanla Pontos

¹ Hdt. IV. 62; 103; Ksen. *Anab.* V. 4. 1-34 etc.; Apoll. Rhod. *Argon.* II. 1015-1029; 1117; Strab. XII. 3. 18; Diod. XIV. 30. 5-7; ayrıca bk. Ellis Hovell Minns, *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Forgotten Books, Cambridge 1913. s. 437. 437.

² Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 2; Alexandru Avram – John Hind – Gocha Tsetskhladze, “The Black Sea Area”, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, ed. Herman Mogens Hansen – Thomas Heine Nielsen, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 924; Murat Arslan, “Pontos’tan Karadeniz’e Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler”, *Olba*, Sayı: XIV, Mersin 2006, s. 82; Murat Arslan,

Eukseinos sadece *Pontos* (= πόντος) olarak anılmaya başlamış, bu denizin güneydoğusunda yer alan topraklar da Pontos Bölgesi olarak adlandırılmıştır³. Küçük Asya'nın kuzeydoğu kesiminde bulunan Pontos Bölgesi'nin kuzeyinde Pontos Eukseinos; güneyinde Galatia ve Kappadokia bölgeleri yer almış, bölgenin batısı Halys Nehri (Kızılırmak); doğusu ise Apsarros Nehri (Çoruh) ile sınırlanmıştır⁴. Denize paralel olarak doğu-batı istikametinde uzanan dağlar nedeniyle Pontos Bölgesi iç ve kıyı olmak üzere iki kesime ayrılmıştır. Kıyı kesim, stratejik ve coğrafi özelliğinden dolayı kentleşmeye daha müsait görülmüş ve bu kesime birçok kent kurulmuştur. Kıyı kesiminde Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun) ve Trapezos (Trabzon) gibi önemli kentler bulunmaktaydı. Pontos'un iç kesiminde ise Amaseia (Amasya) en önemli kent konumundayken, Kabeira (Niksar), Sebastopolis (Sulusaray), Sebasteia (Sivas) ve Eupatoria/Megalopolis/ Magnopolis (Taşova) kentleri de yer alırdı⁵.

Pontos Bölgesi'nin tarih öncesi devirleri hakkında çok fazla bilgi yoktur, dolayısıyla bölge *terra incognita* olarak nitelendirilmiştir. Küçük Asya, kıtalar arası geçiş güzergahında yer alması, uygun iklimi, zengin yeraltı ve yeryüzü imkanları sayesinde, Pontos Bölgesi de benzer özellikleriyle ve zengin *florası* ve *faunası*yla insan toplulukları tarafından yaşamaya elverişli görülmüştür. Bu nedenle tarihin farklı zamanlarında çeşitli halklar tarafından iskân edilmiştir. Çok fazla bilgi sahibi olunamasa da bölgenin muhtelif yerlerinde prehistorik yerleşim yerlerinin olduğu ileri sürülmüştür⁶. Tunç Çağı ve daha sonrasında Demir

---

Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayınevi, İstanbul 2007, s. 1-15; François De Blois, "The Name of the Black Sea", *Iranica: Iranian Languages and Texts from Iran and Tura*, ed. M. Macuch – M. Maggi – W. Sundermann, Ronald E. Emmerick Memorial Volume, Wiesbaden 2007, s. 1 vdd.; Charles King, *Karadeniz*, çev. Z. Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 33.

³ Hdt. IV. 8; 10; VII. 95; Ksen. *Anab.* V. 2. 2; V. 6. 15; 16; 19; Strab. XII. 1. 4.

⁴ Hdt. I. 6; 72; Strab. XII. 1. 1; 2. 10; 3. 1-2; 9; 12; 17-18. Ayrıca bk. Arslan 2007, 16.

⁵ Arslan 2007, 16 vdd.

⁶ İsmail Kılıç Kökten, "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten*, Sayı VIII/32, Ankara 1944, s. 660 vdd.; Jak Yakar, "Beyond the Eastern Borders of the Hittite Empire: an Archaeological Assessment", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, ed. H. Otten et al., Ankara 1992, s. 248 vdd.; Mehmet Özsait, "1992 yılı Ordu-Mesudiye Yüzev Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Sayı 11, Ankara 1994, s. 285 vdd.; Süleyman Çiğdem – Osman Emir, "Gümüşhane İli'nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Tarih*, ed. B. Nazır-K. Saylan, Gümüşhane, 2016, s. 12 vdd.; Bleda Düring, "Millennia in the Middle? Reconsidering the Chalcolithic of Asia Minor", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, ed. S. R. Steadman-G. Macmahon, Oxford 2011, s. 248 vdd.; Hülya Çalışkan Akgül, "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoriası: Bir Terra Incognita

Çağı'nın yaşandığı Küçük Asya'nın bazı kesimlerine göre Pontos Bölgesi'nde yaşayan halkların daha ilkel bir yaşam sürdükleri hatta bu durumun yüzyıllar boyunca değişmediği anlaşılmaktadır. MÖ IV. ve III. bin yıllarda Doğu Karadeniz'de Karaz Kültürü'nün (Kura-Aras veya Erken Trans-Kafkasya Kültürü) etkili olduğu iddia edilmiştir⁷. Bölgede yaşayan halklara dair en eski somut veriler MÖ. II. binyıldan itibaren Küçük Asya'nın orta kesiminde yaşayan Hititlerin çivi yazılı kil tabletlerine dayanmaktadır. Hititlerin MÖ. II. Binyıldan itibaren oluşturmaya başladığı düşünülen kil tabletlerden Pontos Bölgesi'nin batısında Pala Kavminin yaşadığı ve bu bölgenin sonraki süreçte Paphlagonia olarak adlandırıldığı görülmüştür. Kaşka adı verilen kavim ya da kavimlerin ise Pontos Bölgesinin batı ve orta kesimlerinde ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. Kaşka Kavmi, Iris (Yeşilirmak) ve Skylaks (Çekerek) nehirlerinin arasında kalan yörede ya da Sinope (Sinop) ve Kotyora kentleri arasındaki arazilerde yaşamıştır⁸. Kaşka kavmi birbirinden bağımsız kabileler halinde yaşayan göçebe bir topluluk olarak betimlenmiştir. Barbar, yağmacı, başka toplumların kutsalına saygı duymayan bir halk oldukları belirtilmiştir⁹. Sözü edilen tarihlerde Kaşka Kavminin doğusunda yani Pontos Bölgesi'nin doğu kesimlerinde Azzi-Hayaşa Kavminin ikamet ettiği düşünülmüştür¹⁰. Fakat modern araştırmalar söz konusu

---

Analizi, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 26, Trabzon 2016, s. 11 vdd.; Hamza Ekmen – Gülden Ekmen – Gökhan Mustafaoğlu – Ali Güney, “Karadeniz Kıyısında Yeni Bir Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı Yerleşimi İnönü Mağarası”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul 2017, s. 103; Harun Oy, “The Prehistoric Settlement at Tozkoparan (Unye-Ordu-Turkey)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı XV/57, İzmir 2018, s.34 vdd.

⁷ Salih Kaymakçı, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun", *Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, Sayı 21, Ankara 2017, s. 27 vdd.

⁸ Emil Forrer, “Ausbeute aus den Boğazköi-Inschriften”, *Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft*, Sayı 61, Berlin 1921, s. 21; Alfred Goetze, “Bemerkungen zu dem hethitschen Text AO 9608”, *Revue Hittite et Asiatique*, Sayı 1, Paris 1930, s. 24; Einar von Schuler, *Die Kaškaer. Ein Beitrag zur Ethnographie des Altes Kleinasien*, De Gruyter, Berlin 1956, s. 19 vdd; John Garstang – Oliver Robert Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London/Ankara 1959, harita 1; Roger Matthews – Claudia Glatz, “The Historical Geography of North-Central Anatolia in the Hittite Period: Texts and Archaeology in Concert”, *Anatolian Studies*, Sayı 59, Ankara 2009, s. 55 vdd.

⁹ Trevor Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Press, New York 2005, s. 27; Nebahat İlgı Gerçek, *The Kaška and the Northern Frontier of Hatti*, Unpublished Phd Thesis University of Michigan, Michigan 2012, s. 57 vdd.; Serkan Demirel, “Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular”, *Gazi Akademik Bakış*, Sayı 6/12, Ankara 2013, s. 194 vd.

¹⁰ Özlem Sir Gavaz, “Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1/11, Çorum 2008, s. 24; Yıldırım 2017, 25 vd.

kavimleri coğrafi olarak Doğu Karadeniz'in güney kesimlerinde yer alan Kelkit Havzası, Erzurum, Van ve Yukarı Fırat havzası civarlarına konumlandırırmaktadır¹¹.

Çeşitli nedenlerle Hitit Devleti'nin MÖ. ca. 1200'lü yıllarda yıkılmasıyla birlikte¹² Pontos Bölgesiyle ilgili bilgiler kesintiye uğramaktadır. Geç Bronz Çağı'ndan itibaren Mykenlerin de Pontos Bölgesi ile ilişkilerinin olduğu düşünülmektedir¹³. MÖ. VIII. yüzyılda ve MÖ. VII. yüzyılın başlarında çeşitli gerekçelerle Hellenlerin deniz aşırı bölgelere koloniler kurmaya başlamasıyla birlikte Pontos Bölgesi'nde de Hellen kolonilerinin kurulduğu görülmüştür¹⁴. Bölgeye gelen Hellenler Pontos Bölgesi'yle sadece ticari bağlar kurmamış aynı zamanda kültürel etkileşim içerisine de girmiş ve bölgedeki otokton halklarla iletişim içerisinde olmuşlardır. MÖ 547/6 yılından itibaren Perslerin Küçük Asya'ya hâkim olmasıyla birlikte bölge kendi iç dinamikleriyle varlığını sürdürmüş fakat bölgede yaşayan bazı otokton halklar Perslerin on dokuzuncu satraplığına tabi olarak 300 talanta vergi vermiş ve asker temin etmiştir¹⁵. Büyük İskender Persler'e karşı çıktığı seferde Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerini ele geçirmiş olsa da onun Pontos Bölgesi'ne geldiği ya da bölgeyi boyunduruk altına aldığına dair bir bilgi yoktur. Nitekim ne Büyük İskender'in ne de onun haleflerinin (diadokhoi) bölgede etkin bir şekilde hakimiyet sağladıkları söylenemez. Hellenistik Dönemin başlarında bölgenin hem stratejik hem de ekonomik açıdan giderek önem kazanmaya başladığı anlaşılmıştır. Öyle ki bu süreçteki otorite boşluğundan faydalanarak bölgede hakimiyet kuran Mithradates

---

¹¹ Yakar 1992, 510; Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, çev. S. H. Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 374 vd.; Glatz – Matthews 2005, 49 vd.; Metin Alparslan, "Hitit Tarih Sahnesi", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Sayı15, İstanbul 2010, s. 88 vdd.; Demirel 2017, 99 vdd.

¹² Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s.83 vdd.; Trevor Bryce, *Hititler: Anadolu Savaşçıları*, Kronik Kitap, İstanbul 2020, 265 vdd.

¹³ Minns 1913, 437 vd.; Rhys Carpenter, "The Greek Penetration of the Black Sea", *AJA*, Sayı 52/1, Berkeley 1948, s.1; Elias K. Petropoulos, *Hellenic Colonization in Euxeinus Pontos*, Bar Publishing, Oxford 2005, s. 14-24; Arslan 2006, 78; Andreadou Maria, *The Mycenaean Presence in the Black Sea Region*, Unpublished Master Thesis, International Hellenic University, Thessaloniki 2015, s.13 vdd.

¹⁴ John Boardman, *The Greeks Overseas*, Oxford University Press, London 1999, s. 241 vdd.; Alan M. Greaves, "Milesians in the Black Sea: Trade, Settlement and Religion", *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, ed. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 104 vdd.; Alan M. Greaves, *Miletos: A History*, Routledge, New York 2002, s. 9 vdd.; Franco De Angelis, "Colonies and Colonization, Greek", *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome II*, Oxford 2010, s. 252-254.

¹⁵ Hdt. III. 94; VII. 78.

Hanedanlığı yöneticileri bölgenin zengin kaynaklarını kullanarak giderek güçlenmiş ve dönemin en büyük güçlerinden biri olan Roma ile kıyasıya mücadele edebilecek güce erişmiştir¹⁶. MÖ 63 yılında oğlu II. Pharnakes'in ihaneti üzerine intihar eden Mithradates VI Eupator'un ölümüyle birlikte Pontos Bölgesi Romalıların hakimiyetine girmiş ve zamanla yapılan düzenlemelerle birlikte *Pontus et Bithynia* eyaleti olarak Roma'ya tabi kalmıştır¹⁷.

Genel olarak coğrafi şartlar bir bölgede yaşayan halkın karakterinin şekillenmesinde etkili olmuş, coğrafyanın engebeli olması ise yakın yerleşimlerdeki halkların kaynaşmasına engel teşkil etmiştir. Benzer bir durum Antikçağda Pontos Bölgesi'nde yaşayan halklar için de geçerli olmuştur. Bölgenin coğrafi yapısının engebeli olması nedeniyle yöre içerisindeki iletişimin güçlüğüyle sağlanabilmesi, burada yaşayan farklı küçük toplulukların kaynaşmasına engel olmuş, güçlü bir siyasi oluşumun gerçekleşmesini önlemiştir. Belirtilen sebepler neticesinde güçlü bir siyasi otorite altında dahi söz konusu kavimler doğal yaşamlarına ve kendi aralarındaki mücadelelerine devam ederek otoritesi altında yaşadıkları Perslerin ya da Hellenlerin geleneklerinden uzak, kendi ananeleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle antikçağda Pontos Bölgesi, burada yaşayan halkların kendilerine özgü dilleriyle, tuhaf karşılanan adetleriyle bazen de abartılı bir söylemle vahşilikleriyle ün kazanmıştır. Kendilerinden başka neredeyse herkesi “*barbar*” olarak niteleyen Hellenlerin perspektifiyle yazan ve belki biraz da abartılı söylemlerle bunu destekleyen antik yazarlar, bu halkların farklı geleneklerini ve yaşam tarzlarını detaylı bir şekilde anlatmışlardır. Antik yazarlar bölgede; Leukosyrialılar, efsanevi Amazonlar, Tibaranoi/Tibarenoi, önceleri Makronlar denen Sannos/Sanlar, eski devirlerde Kerkitesler diye anılan Appaïtesler, önceden Khalybes olarak adlandırılan Khaldaioi, Mossynoikoi (Heptakometesler), Makrokephaloslar, Bekheires ve Driller gibi kavimlerin yaşadığından bahsetmişlerdir¹⁸. Bu çalışmada, Hellenlerin bölge ile ilgili yazmaya başladıkları zamandan Romalıların bölgeye hâkim oldukları döneme kadar Pontos

¹⁶ Mesut Kınacı, *Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016, s. 102 vdd.

¹⁷ Arslan 2007, 503 vdd.

¹⁸ Ksen. *Anab.* IV. 7. 15-17; IV. 8. 1-8; V. 2. 2; V. 4. 1; V. 5. 1-3; Skylaks *Periplous* 86-89; Strab. XII. 3. 18-19; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Amm. Marc. XXII. 8. 21; ayrıca bk. Murat Arslan, *Arriani Periplus Ponti Euxini= Arrianus'un Karadaeniz Seyahati*, çev.- yor. M. Arslan, Odin Yayınevi, İstanbul 2005, s. 83 vdd.; Mesut Kınacı, “Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası”, *Cedrus*, Sayı III, Antalya 2015, s. 210 vdd. Herodotos (III. 94), sözü edilen otokton halkların Pers kralı Dareios'un on dokuzuncu satraplığını teşkil ettiğini ve bu halkların Persler'e 300 *talanta* vergi verdiklerini ifade etmiştir.

Bölgesi'nde varlıklarını sürdüren ya da çeşitli anlatılara konu olan otokton halklar etraflıca incelenecektir.

Leukosyrialılar (Λευκόσυροι)

Paphlagonia'da bulunan Parthenios (Bartın)¹⁹ Nehri ile Pontos Bölgesi'nde bulunan Thermodon Nehri arasındaki yöre Assyria olarak adlandırılmış, burada yaşayan halka ise Hellenler tarafından Leukosyrialılar (Beyaz Syrialılar) denilmiştir²⁰. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 946) Sinope'nin doğusunda bulunan kıyıları Assyria sahilleri olarak nitelerken Ps.-Skymnos (915-920), Amisos'u da Leukosyrialıların topraklarına dahil etmiştir²¹. Sadece Pontos Eukseinos'un kıyısında yer alan bu yöreler değil aynı zamanda Kappadokia Bölgesi de Leukosyrialıların yurdu olarak kabul edilmiştir²². Bölgenin yerlisi olarak görülen bu halkın kökeni Hellenler tarafından kendi tanrılarına dayandırılmıştır. Bir mite göre: Okeanos ve Thetys'in oğlu olan Asopos, Ladon'un kızı Metope ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan Sinope, Apollon tarafından Pontos Eukseinos kıyısındaki daha sonra Sinope olarak adlandırılacak yöreye kaçırılmıştır. Bu birliktelikten doğan erkek çocuğuna Syros ismi verilmiş ve Syrialıların atası olarak görülmüştür²³.

Strabon (XII. 3. 9) da Pindaros'tan yaptığı alıntıya istinaden, Amazonların “mızraklarıyla uzaklara erişen bir Syria ordusunu sevk ettiğini” belirtmiş böylelikle Leukosyrialıların Themiskyra yöresi civarında yaşadıklarını ifade

¹⁹ Ksenophon (*Anab.* V. 6. 9) Parthenios Nehri'nin taşısız geçilemeyeceğini belirtirken Strabon (XII. 3. 8) da nehrin geçtiği arazilerin çiçeklerle kaplı olmasından dolayı bu isimle anıldığını vurgulamaktadır. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 936-939) ise şiirinde tanrıça Artemis'in bu ırmakta yıkanmayı sevdiği dizesine yer vermiştir. Ayrıca bk. Q. Smyrn. VI. 465-470.

²⁰ *FGrHist* “Hekataios” (1.) 200-201; Hdt. I. 6; 72; Skylaks *Periplous* 89-90; Apoll. Rhod. *argon.* II. 960-964; Diod. II. 43. 6; Strab. XII. 3. 9; App. *Mithr.* 10; Dion. *Perieges.* 772-779. *Assyria* kelimesinin etimolojisine ve kullanımına ilişkin olarak bk. Richard Frye, “Assyria and Syria: Synonyms”, *JNES*, Sayı 51/4, Chicago 1992, s. 281 vdd. krş. Robert Rollinger, “Assyrios, Syrios, Syros und Leukosyros”, *Die Welts des Oriens*, ed. H. Halm – W. Röllig, Göttingen 2006, s. 73 vdd.; Robert Rollinger, “The Terms Assyria and Syria Again”, *JNES*, Sayı 51/4, Chicago 2006, s. 283 vdd.

²¹ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 9.

²² Strab. XII. 3. 9; 12; Nep. *Dat.* 1; Prokop. *Bell.* I. 17.21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Σύροι=Syroi. Ayrıca bk. Şenol Yurdakul, “Eski Çağ Kappadokia'sında Beyaz Syrialılar (Leukosyroi) Kavramı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 44, Konya 2020, s. 77.

²³ Diod. IV. 72. 1-2; Plut. *Luc.* XXIII. 5. Ayrıca bk. Yurdakul 2020, 75.

etmiştir²⁴. Beyaz Syrialıların kökenine dair bilgiler veren Herodotos (I. 6; 72), Hellenlerin Kappadokialılara *Syrialılar* dediklerini öne sürmüştür. Ona göre Syrialılar Pers egemenliğine girmeden önce Medlerin hâkimiyetinde Halys (Kızılırmak) Nehri'nin sağ kıyısında ikamet etmekteydiler²⁵. Davranışsal özellikleri hakkında pek bilgi sahibi olunamasa da bu halkın sünnet olma âdetini benimsemiş topluluklar arasında gösterildiği ve bu geleneği Kolkhislilerden öğrendikleri iddia edilmiştir²⁶.

Amazonlar (Ἀμαζόνες)

Hellenler tarafından Amazonlar (Ἀμαζόνες)²⁷ olarak adlandırılan, Ares ile nympha Harmonia'nın soyundan geldiği varsayılan bu efsanevi halkın, Thermodon Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü Themiskyra yöresinde yaşadığına inanılmıştır²⁸. Antik yazarların Amazonlarla ilgili anlatılarının farklı versiyonları bulunmaktadır. Bu anlatıların birinde Herakles'in ve Theseus'un Amazonlara karşı bir sefer düzenlediği²⁹; bir diğerinde ise Amazonların Troia Savaşı'nda Troialıların safında Akhalara karşı savaştıkları aktarılmıştır³⁰. Herodotos'a (IV. 110-117) göre Hellenlerle yaptıkları Thermodon Savaşı'ndan sonra sağ kalan Amazonlar üç gemiye bindirilmiştir. Gemideki erkekleri öldüren Amazonlar gemi kullanmayı bilmediklerinden ötürü İskit topraklarına sürüklenmişlerdir. Burada İskit erkekleriyle evlenmiş daha sonra Palus Maiotis'in (Azov Denizi) kuzeyine yerleşerek Sarmatlar olarak anılmışlardır³¹. Amazonların ata bindikleri ve at sırtında avlandıkları, çok iyi yay kullanabildikleri, çift ağızlı savaş baltası

²⁴ Ayrıca bk. App. *Mithr.* 10. Miletoslu Hekataios'a (*FGrHist* "Hekataios" (1.) 200-201) göre Beyaz Syrialıların ülkesinde Khadisia ve Teiria adlı kentler bulunmaktaydı.

²⁵ Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 9.

²⁶ Hdt. II. 104-105.

²⁷ "Meme (= μαζός/μαστός)" sözcüğünün noksanlık ön eki olan "ἄ" ile birleşmesi sonucunda "memesi olmayan" anlamına gelen Amazon (= Ἀμαζών) kelimesi türemiştir (Henry George Liddell – Robert Scott, *Greek-English Lexicon, with a Revised Supplement*, Oxford University Press, Oxford 1996, s.v. "Ἀμαζών").

²⁸ Hom. *Il.* VI. 188-189; Aiskh. *Pr.* 410-420; 720-730; Hdt. IV. 110-117; *FGrHist* "Ephoros" (70.) 114a; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 964-1000; Ps.-Scymnos 882-885; Diod. II. 44. 2-3; IV. 16. 1-2; Strab. XI. 5. 4; Mela I. 105; Arr. *periplus* XV. 3; Amm. Marc. XXII. 8. 17-19; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμαζόνες=Amazones.

²⁹ *FGrHist* "Hellanikos" (4.) 165; 166; 167a-c; ayrıca bk. Plut. *Thes.* XXI-XXVIII; Paus. I. 2. 1.

³⁰ Hom. *Il.* VI. 188-189; Aiskh. *Pr.* 410-420; 720-730; Hdt. IV. 110-117; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-373; 964-1000; Diod. II. 44. 2-3; Strab. XI. 5. 4.

³¹ Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 160a-b; Ps.-Scymnos 878-885; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀμαζόνες=Amazones.

(*bigennis*) taşıdıkları, hilal şeklinde küçük kalkanlarla savaşlarda kendilerini korudukları, erkekler gibi giyinip, erkekler gibi savaştıkları rivayet edilmiştir³². Evlenmeyen bu kadınlar doğan çocuklarından erkek olanların kollarını ve bacaklarını sakatlayarak onların ilerideki savaşma ihtimallerini ellerinden almış, kız çocuklarının ise daha iyi yay kullanabilmelerini sağlamak için sağ memelerini dağlamışlardır³³. Komşu topraklarda bulunan halkları boyundurukları altına aldıkları gibi Tanais (Don) Nehri'ne kadar ulaşan bölgelere egemen olmuş, hatta Attika'ya bile sefer düzenledikleri düşünülmüştür³⁴. Strabon (XI. 5. 4; XII. 3. 21; XIV. 1. 4), Kymeli tarihçi Ephoros'tan (MÖ ca. 400-330) yaptığı alıntıya istinaden Ephesos, Smyrna, Kyme ve Myrina kentlerinin adının Amazonlardan geldiğini belirtmiştir³⁵. Savaşçı yapılarından ve soylarını ona atfetmelerinden dolayı savaş tanrısı Ares'e ve av tanrıçası Artemis Tauropolos'a tapmışlardır³⁶. Pharnakeia'nın karşısında bulunan Ares Adası'nı kutsal addettikleri ve burada en az bir yıl besledikleri atları tanrıları için kurban ettikleri ifade edilmiştir³⁷.

Flavius Arrianus (*anab.* VII. 13. 3-5) Amazonların Küçük Asya topraklarında yaşadıkları dönemin sanıldığı kadar uzun sürmediğini belirtmiştir. Ona göre, Ksenophon'un Kunaksa Savaşı'nın (MÖ ca. 401) ardından Pontos Eukseinos sahillerinde rastladığı garip gelenekleri olan otokton halkları anlatırken karşılaşmadığı Amazonlara değinmemiş olması ve güvenilir yazarların onlardan bahsetmemiş olması Amazonların bir efsaneden ibaret oldukları görüşünü kuvvetlendirmektedir³⁸.

Tibarenoi (Tibarenoi = Τίβαρηνοί)

Tibaranoi/Tibarenoi (= Τίβαρηνοί) kavmi Kotyora'nın doğusunda -güneyinde Khalybes, doğusunda Mossynoikoi, batısında ise Leukosyria kavimlerine komşu

³² Diod. II. 45. 1-3; Arr. *anab.* VII. 13. 1-3.

³³ Diod. II. 45. 1-46. 6; Strab. XI. 5. 1; Sen. *Med.* 215-216.

³⁴ Hdt. IX. 27.

³⁵ Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 114a.

³⁶ Diod. II. 46. 1-2.

³⁷ Apoll. Rhod. *argon.* II. 1030-1230; Arr. *periplus* XVI. 4.

³⁸ Amazonlar ile ilgili yapılan araştırmalar için bk. Kenneth Alexander Bisset, "Who Were the Amazons?", *G&R*, Sayı18/2, Cambridge 1971, s. 150 vd.; Lorna Hardwick, "Ancient Amazons – Heroes, Outsiders or Women?", *G&R*, Sayı 37/1, Cambridge 1990, s. 14 vdd. Ayrıca bk. Ahmet Ünal, "Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler", *Cedrus*, Sayı I Antalya 2013, s. 21 vdd.; krş. Adrienne Mayor, *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Woman across the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton 2014.

olan topraklarda- ikamet etmiştir. Kotyora Kenti'nin deniz kıyısındaki sahaları daha az tahkim edilmiş olmakla birlikte bu bölge biraz daha düzlüktü. Bundan dolayı denizcilik, tarım ve hayvancılık -özellikle koyun besiciliği- için oldukça elverişli bir bölgeydi³⁹. Strabon (VII. 4. 3; XII. 3. 18) Tibarenoi kavmine ait verimli arazilere *Tibarania* denildiğini ve söz konusu toprakların Trapezeus'a değin uzandığını belirtmiştir⁴⁰. Sözü edilen halkın, Mossynoikoi kavimlerine göre daha ılımlı, neşeli ve son derece yalancı mizaçlı oldukları anlaşılmaktadır⁴¹. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 1010-1014), bu kavmin değişik geleneklerini vurgulamak için, eşleri çocuk doğurduğunda bu kavmin erkeklerinin yatağa uzanarak, başlarını örtüp inlediklerini, ancak eşlerinin yemeği ve banyoyu hazırlamalarıyla teskin olduklarını belirtmiştir. Tibaranoi/Tibarenoi halkı da Perslerin on dokuzuncu satraplığına tabi olup 300 *talanta* vergi vermiş ve Kserkses'in ordusunda görev almışlardır. Tıpkı Mossynoikoi kavimleri gibi ahşap başlıklar takmış ve küçük kalkanlar kullanmışlardı., Mızraklarının kısa saplı, mızrak uçlarının ise uzun ve sivri olduğu belirtilmiştir⁴². Tibarenlerin, Geç Hitit Devletlerinden biri olan Tabal Devleti'nin yerleşimcilerinden olduğu iddia edilmiştir⁴³.

Khalybes (= Χάλυβες/Χάλυβοι)

Küçük Armenia'nın doğusundan başlayıp Paryadres dağ silsilesini içine alan, Kerasos ile Kotyora kentlerinin hinterlandını da kapsayan ve Themiskyra yöresine kadar uzanan coğrafyada Khalybes (= Χάλυβες/Χάλυβοι)⁴⁴ kavmi ikamet

³⁹ *FGrHist* "Hekataios" (1.) 204; Ksen. *Anab.* V. 5. 2-3; Skylaks *Periplous* 87-88; Apoll. Rhod. *argon.* II. 377-379; Diod. XIV. 30. 7; 31. 1; Strab. XII. 3. 28; Dion. *Perieges.* 767; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Τιβάρανια=Tibarania; ayrıca bk. John Pairman Brown, "Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary", *Vetus Testamentum*, Sayı 21/1, Leuven 1971, s. 14.

⁴⁰ Ayrıca bk. *FGrHist* "Ephoros" (70.) 43; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Τιβάρανια=Tibarania.

⁴¹ Ksen. *Anab.* V. 5. 2; *FGrHist* "Ephoros" (70.) 43; Ps.-Scymnos 914-916; Mela I. 106. Brown (1971, 15) Tibarenoi kavminin MÖ ca. 721-705 yılları arasında hüküm süren Asur kralı II. Sargon zamanına ait kil tabletlerde geçen Muşki/Muski kavmi olduğunu ileri sürmüştür.

⁴² Hdt. III. 94; VII. 78.

⁴³ Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı", *Cedrus*, Sayı VI, Antalya 2018, s. 172-173.

⁴⁴ Strabon (XII. 3. 20-27) barbar kavimler arasında isimlerin çok çabuk değiştiğini vurgulamaktadır. Homeros'a (*Il.* II. 857) atıfta bulunarak, ozanın kullandığı "*Alybe*" kelimesinin aslında "*Khalybe*" olarak anlaşılması gerektiğini, gümüşün çıktığı yerde yaşayan Halizonların aslında Khalybes kavmi olduğunu ve kendisinin (Strab. XII. 3. 19) yaşadığı dönemde bu kavmin *Khaldai* adıyla anıldığını ifade etmiştir.

etmiştir⁴⁵. Sadece bu coğrafyayla sınırlı kalmamış nüfuslarının artışıyla Karenitis (Erzurum civarı) yöresine kadar yayılmışlardır⁴⁶. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 373-376), söz konusu bölgeyi oldukça dağlık ve engebeli, bahsi geçen insanları da oldukça sefalet içerisinde olarak betimlemiştir⁴⁷. Çok kalabalık olmayan bu kavim önceleri Lidya kralı Kroisos'un hâkimiyeti altında⁴⁸, daha sonraları ise Mossynoikoi kavimlerinin boyunduruğu altında madencilik yaparak hayatlarını idame ettirmiştir. Tarım ve hayvancılıkla da uğraşmayan Khalybes kavmi ihtiyaç duydukları besin maddelerini çıkardıkları madenlerle takas etmişlerdir. İhtisas alanı madencilik olan Khalybes kavimlerinden bazılarının Armenialıların ordusunda paralı asker olarak görev yaptıkları da tespit edilebilmektedir⁴⁹. Genellikle erzaklarını da korudukları müstahkem yerlerde yaşayan halk, Ksenophon (*Anab.* IV. 7. 15-17; V. 5. 1) tarafından göğüs göğüse çarpışmaktan korkmayan, oldukça savaşçı bir kavim olarak betimlenmiştir. Savaş zamanlarında kimi zaman oldukça saldırgan tavırlar sergileyerek düşmanlarını tahrik ederek savaşa kışkırtmışlar, kimi zaman da müstahkem mevzilere gizlenip düşmanlarına arkadan saldırmışlardır. Öldürdükleri düşmanlarının kafasını kesip yanlarında taşımaları onların vahşi adetlerindedir. Karınlarının altına kadar inen keten zırh, etek yerine ise sık örülmüş ip eteklikler giymişlerdir. Madencilik sayesinde elde ettikleri demiri işleme konusunda da mahir olan bu halk kendileri için miğfer, bacak zırhı, kılıç ve tek taraflı uzun mızraklar gibi savaş aletleri imal etmişlerdir⁵⁰. Lakonia palasına benzer bir kılıç kullanmışlardır⁵¹. Ksenophon (*Anab.* IV. 7. 15-17) emrindeki askerlerle Khalybes kavminin yaşadığı bölgeden geçerken söz konusu kavmin savaşçı ve tehditkâr özelliklerinden dolayı onların yaşadıkları coğrafyadan ganimet bakımından bir şey elde edememiştir. Doğanın kendilerine sunduğu nimetleri iyi değerlendiren Khalybes kavmi yörede zengin rezervleri

---

⁴⁵ *FGrHist* "Hekataios" (1.) 202-203; Skylaks *Periplous* 88-89; Apoll. Rhod. *argon.* II. 370-376; 995-1005; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χαλύβηç=Khalybes; ayrıca bk. Brown 1971, 14 vdd.; Arslan 2007, 35; Serkan Demirel, "A Contribution to Localization of Azzi-Hayaşa Mentioned in Hittite Cuneiform Texts", *Archivum Anatolicum*, Sayı 11/1, Ankara 2017, s. 97 vdd.

⁴⁶ Ksen. *Anab.* IV. 4. 18; 5. 34; 6. 5-6; 7. 15-18; Strab. XI. 14. 5; XIV. 5. 24; ayrıca bk. Muzaffer Demir, "Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, ed. G. İltar, Giresun 2009, s. 80.

⁴⁷ Rhodoslu Apollonios'a (*argon.* II. 1000-1009) göre zahmet çekmedikleri tek bir gün olmayan bu insanlar, alevlerin arasında is soluyarak çok ağır işlere katlanmışlardır.

⁴⁸ Hdt. I. 28.

⁴⁹ Ksen. *Anab.* IV. 4. 18.

⁵⁰ Ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 1000-1009.

⁵¹ Ksen. *Anab.* IV. 8. 4-7.

bulunan demir madeninin kâşifleri olarak ve demir işçiliğindeki üstün meziyetleriyle ün kazanmıştır⁵². İlerleyen süreçte işledikleri demir cevheri buradan -özellikle Sinope'den- deniz aşırı coğrafyalara ihraç edilmiştir⁵³. Bu sebeple sertleştirilmiş demir/çelik (= *Khalyps* [χάλυψ]) Hellence'de onların adıyla anılmıştır⁵⁴.

Heptakometes/Mossynoikoi (= Μοσσύνοικοι)

Strabon (XII. 3. 18) Pontos Eukseinos'un güneydoğu kıyılarında yaşayan halkların en tehlikelisinin Heptakometes (Mossynoikoi [= Μοσσύνοικοι]) kavmi olduğunu belirtmiştir⁵⁵. Sözü edilen kavmin bir kısmı da Byzeres olarak anılmıştır⁵⁶. Bu kavmi Mossynoikoi olarak adlandırılanların Hellenler olduğu düşünülebilir. Zira Hellence ὁ μόσσυν, voz = *ahşap ev* ya da *ahşap kule* isminden; οἰκέω = *oturmak* veya *iskân etmek* fiilinden türetilmiş Μοσσύνοικοι = *ahşap kulelerde oturanlar* anlamını taşımaktadır⁵⁷. Rhodoslu Apollonios ve Strabon'un anlatılarında söz konusu kavmin ahşap kulelerde yaşamaları bu iddiayı desteklemektedir⁵⁸.

⁵² Aiskh. *Pr.* 714-716; *Tr.* 728-734; *Hdt.* I. 28; *Eur. Alc.* 980; *Ksen. Anab.* V. 5. 1; Skylaks *Periplous* 88; Apoll. Rhod. *argon.* II. 373-376; Kallim. *Aet.* IV. 48-50; Catull. LXVI. 48; Verg. *Georg.* I. c. 58; *Aen.* VIII. 420-421; X. 174; Strab. XII. 3. 18-19 *Anonym. periplus.* 31 *str.* 1-2; Plin. *nat.* VI. 3. 11; VII. 56. 197; Val. Flac. IV. 610-615; Av. *Or. Ter.* 947; Dion. *Perieges.* 768-769; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χαλύβης=Khalymbes; ayrıca bk. Theodore D. Papanghelis, "A Note on Catullus 68, 156-157", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, Sayı 11, Roma 1982, s. 146-147; Robert Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea", *JHS*, Sayı 96, Cambridge 1976, s. 26 vd; Arslan 2007, 35 dn. 146 vd. Khalymbes kavminin yaşadığı coğrafyada eskiden gümüş madeni bulunmasına rağmen Strabon'un (*ibid.*) yaşadığı dönemde söz konusu rezervler tükenmiştir.

⁵³ *FGrHist* "Diomakhos" (65.) 4; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Λακεδαίμων=Lakedaimon; ayrıca bk. Drews 1976, 26; Carl Roebuck (*Ionian Trade and Colonisation*, Archaeological Institute of America, New York 1985, s. 82) Khalymbes kavminin işlemiş olduğu demirin MÖ ca. 550 yılında İonia Bölgesi'ne ihraç edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bk. Kathleen Rachel Maxwell-Hyslop, "Assyrian Sources of Iron. A Preliminary Survey of Historical and Geographical Evidence", *Iraq*, Sayı 36 1/2, Iraq 1974, s. 152 dn. 59.

⁵⁴ Harold Peake, "The Origin and Early Spread of Ironworking", *Geographical Review*, Sayı 23/4, Constanta 1933, s. 644; Arslan 2007, 35.

⁵⁵ Ayrıca bk. *Ksen. Anab.* V. 4. 27-29; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μοσσύνοικοι=Mossynoikoi.

⁵⁶ Strab. XII. 3. 18.

⁵⁷ Liddell – Scott 1996, s.v. "μόσσυν"; "οἰκέω"; "Μοσσύνοικοι". Ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. 375-385; Strab. XII. 3. 18.

⁵⁸ Apoll. Rhod. *argon.* II. 375-385; Strab. XII. 3. 18. Ayrıca bk. Mela I. 106.

Mossynoikoi kavimleri, Kotyora ile Kerasus dağlarından Tripolis ve Trapezusia teritoryumunun başladığı Philokaleia (Görele) civarındaki dağlara kadar olan Paryadres dağ silsilesinde ikamet etmiştir⁵⁹. Sık ormanlarla kaplı olan bu dağların müstahkem mevkiilerinde inşa ettikleri kaleler ve periferisinde pastoral bir yaşam sürmüşlerdir. Kabile reisleri ahşaptan yapılmış kulelerde yaşamış, tebaasını ise kendisine bakmakla yükümlü kılmıştır. Sözü edilen halkın kadınları ve erkekleri beyaz tenli, vücutlarının ön kısmı çiçek ya da çeşitli motiflerle dövmeli; sırtları ise boyalı olarak betimlenmiştir⁶⁰. Ceviz lapasıyla büyüttükleri için neredeyse enleri ve boyları birbirine eşit gürbüz çocuklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Kendileri de kaplıca buğdayı⁶¹, ceviz, vahşi hayvanların etleri ve salamura yapılmış yunus etleriyle beslenmiş, bunun yanında yunus balığının yağını da tıpkı Hellenlerin zeytinyağını kullandıkları gibi değerlendirmişlerdir. Ayrıca sek içildiğinde çok sert ve acı, ancak su ile karıştırıldığında hoş kokulu ve tatlı kıvamlı bir tür şarap içmişlerdir. Genellikle değişik gelenekleriyle ve savaşçı karakteristikleriyle tanınmış olan bu kavimler kendi aralarında bile sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Ksenophon, emrindeki askerleri Hellas'a geri götürürken Mossynoikoi kavimlerinin kendi aralarındaki mücadelelerden faydalanarak onların yaşadığı bölgeden geçmiştir⁶². Kserkses'in Hellen seferine katıldıklarını bildiren Herodotos (VII. 78) onların savaşta ahşap başlıklar taktıklarını, kalkanlarının küçük olduğunu, kullandıkları mızrakların kısa saplı olup, mızrak uçlarının ise uzun ve sivri olduğunu belirtmiştir⁶³. Bahsi

⁵⁹ Ksen. *Anab.* V. 4. 11-13; Skylaks *Periplous* 86; *Anonym. periplus.* 35 str. 1-7. Ayrıca bk. Shane Brennan, "Did the Mossynoikoi Whistle? A Consideration of the Distance between Poleis in the Black Sea Mountains Given at Anabasis 5. 4. 31", *G&R*, Sayı 63/1, Cambridge 2016, s. 92; Manolis Manoledakis, "'Barbarians' in the Southern Black Sea: The Extrem Case of the Mossynoikoi", *Peoples in the Black Sea Region from the Archaic to the Roman Period*, ed. M. Manoledakis, Archeo Press, Thessaloniki 2021, s. 54.

⁶⁰ Ksen. *Anab.* V. 4. 26-32; Strab. XII. 3. 18; Diod. XIV. 30. 5-7; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Mela I. 106. Bu kavmin mensuplarının soylu olduğunu vurgulamak amacıyla dövme yaptırdıkları iddia edilmiştir (Christopher P. Jones, "Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity", *The Journal of Roman Studies*, Sayı 77, Cambridge 1987, s. 146).

⁶¹ Taneleri ufak olan bu buğday türü YakınDoğu ve Küçük Asya'da yetiştirilen en eski buğday çeşitlerindedir. Genellikle *siyez* (*triticum monococcum*) olarak da adlandırılır.

⁶² Ksen. *Anab.* V. 4. 26-32; Strab. XII. 3. 18; Diod. XIV. 30. 5-7; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Mela I. 106.

⁶³ Mossynoikoi kavimleriyle bizzat karşılaşmış olan Ksenophon (*Anab.* V. 4. 12-14) da bahsi geçen kavimlerin kıyafetleriyle ilgili Herodotos ile benzer ifadeler kullanmıştır. Buna göre: Mossynoikoi halkının Paphlagonia miğferini andıran, ortasında tuğ bulunan deri miğferleri, sarmaşık yaprağını anımsatan beyaz tüylü öküz derisiyle kaplı hasır kalkanları, ön tarafında mızrak ucu arka tarafında ise topuz bulunan mızrakları vardır. Bunun yanı sıra demir baltalar taşımışlardır. Genellikle

geçen insanlar genellikle üzerinde yaşadıkları kulelerden atlayarak yolculara saldırmıştır. MÖ ca. 66 yılında Pompeius'un ordusu bölgeden geçerken, Heptakometesler ağaç sürgünlerinden elde ettikleri deli balı kâselerle yol üzerine bırakmış, askerler balı yiyip bilinçlerini kaybettikleri zaman onlara saldırmışlardır. Böylelikle Pompeius'un komutasındaki üç Roma bölüğünü kolaylıkla imha etmişlerdir⁶⁴.

Mossynoikoi kavimleriyle karşılaşan Hellenler onları “gördükleri en zalim, kaba, barbar ve Hellen geleneklerine ters düşen kişiler”⁶⁵ olarak nitelemişlerdir. Öyle ki diğer insanların uluorta yaptıkları işleri onlar evlerinde gizlice yapmış; buna karşın mahremiyet içinde yapılması gereken işleri de alenen yapmışlardır. Evliliğe pek önem vermemiş, cinselliği ise utanılacak bir şey olarak görmeyip uluorta ifşa etmişlerdir. Tek başlarına kaldıkları zaman yanlarında başkaları varmışçasına hareket ettikleri söylenmiştir. Kendi kendilerine konuşma, sebepsiz gülme ve sanki başkalarına sergiliyorlarmış gibi durduk yere dans etme onların tuhaf davranışlarından⁶⁶.

Diğer Otokton Halklar

Makrones (= Μάκρωνες) olarak anılan kavmin de yörenin diğer otokton halkları gibi Perslerin on dokuzuncu satraplığına bağlı olduğu ve Trapezus'un güney batı kesiminde ikamet ettiği bilinmektedir⁶⁷. Bu kavmin insanları sorgun ağaçından yapıma veya hasır kalkanlar ve mızraklar kullanmış, kıldan imal edilmiş elbiseler ile tüylü tunikler giymiş ve çocuklarını sünnet ettirmişlerdir⁶⁸. Ksenophon'un anlatılarından (*Anab.* IV. 8. 4-7) Makrones kavminde mızrak alıp-vermenin sadakat yemini anlamını taşıdığı anlaşılmaktadır. Strabon (XII. 3. 18) Makrones kavmine daha sonra Sanniler (= Σάννιοι) denildiğini belirtmiştir. Plinius

---

dizlerinin üzerinde kalan, sık örülmüş tunikler giymişlerdir. Tomruktan oymuş oldukları kanolar ile seyahat etmişlerdir (*Anab.* V. 4. 11).

⁶⁴ Strab. XII. 3. 18.

⁶⁵ Ksen. *Anab.* V. 4. 34; Mela I. 106.

⁶⁶ Ksen. *Anab.* V. 4. 1-34; Apoll. Rhod. *argon.* II. 1015-1029; 1117; Diod. XIV. 30. 5-7; Mela I. 106.

⁶⁷ *FGrHist* “Hekataios” (1.) 206; Hdt. III. 94; Ksen. *Anab.* IV. 7. 27-8. 1; Plin. *nat.* VI. 11. 29; Amm. Marc. XXII. 8. 21.

⁶⁸ Hdt. II. 104; Ksen. *Anab.* IV. 8. 3. Herodotos (*ibid.*) sünnet geleneğine sahip halkları; Mısırlılar, Kolkhisliler ve Etiyopyalılar olarak sıralar. Fenikeliler ve Suriyeliler bu âdeti Mısırlılardan, Thermodon ve Parthenios (Bartın) Nehirleri kıyısında yaşayan ve Hellenler tarafından Beyaz Suriyeliler olarak adlandırılan Kappadokialılar (I. 72) ile onların komşuları Makronlar ise Kolkhislilerden öğrenmişlerdir.

(*nat.* XXI. 45. 77) ise Pontos'ta yaşayan Sannilerin Roma'ya vergi olarak balmumu verdiğini ifade etmiştir. Makrones kavminin yaşadığı coğrafyada Makrokephaloi (= Μακροκέφαλοι [= Büyükkafalılar]) adlı vahşi bir halktan da bahsedilmiştir⁶⁹. Bununla birlikte Makronlar ile Makrokephaloi kavminin aynı halk olduğu iddiası bulunmaktadır⁷⁰.

Makrones kavmine oldukça yakın bir coğrafyada Driller/Driloslar (= Δρῖλαι) adlı bir kavmin yaşadığı ve söz konusu kavmin Roma'nın bölgedeki hakimiyeti sırasında Sanniler olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. Son derece kahraman savaşçılar olarak bilinen bu kavim müstahkem mevkilerde başlarında bir yönetici olmaksızın yaşamıştır⁷¹. Driloslar ile Trapezuslular arasında düşmanca ilişkiler olduğu için Ksenophon ve emrindeki ordu Trapezusluların yanlış yönlendirmesiyle erzak bulmak amacıyla Driloslara saldırmıştır. Onun (*Anab.* V. 2. 1-21) anlatılarından söz konusu kavmin, dağlık ve geçit vermeyen bir yerde yaşadığı, ahşap mevzileri olduğu ve bunları tehlike anında ateşe verebildikleri, daha sonra etrafı hendekle ve etrafı ağaçtan kulelerle yapılmış bir setle çevrili bir ana kale ile akropolislerini korudukları anlaşılmaktadır. Driloslara saldıran Hellenler ancak akropolisin önündeki ahşap kulelere kadar ilerleyebilmiş, burada bulduklarını yağmalamıştır. Drilosların saldırıları karşısında Hellenler ise ancak akropolis önündeki ahşap evleri ateşe vererek geri çekilmişlerdir⁷². Driloslara karşı bizzat savaşan Ksenophon (*Anab.* V. 2. 22), onların Paphlagonia miğferi taktıklarını, baldırlık giydiklerini, hasır kalkanları olduğunu ve mızrakla savaştıklarını gözlemlemiştir. Önceleri Romalılara vergi veren bu kavmin mensupları daha sonraki dönemde vergi vermeyi reddetmişlerdir. Bu kavimdekilerin ana geçim kaynağı hem karada hem de denizde soygun yapmak olmuştur⁷³.

Ksenophon'un (*Anab.* IV. 7. 18; IV. 8. 2) büyük ve müreffeh bir kent olarak tabir ettiği Gymneias (Bayburt civarı) yakınlarında, Skythenler olarak adlandırılan kavmin yaşadığından söz etmiştir⁷⁴. Söz konusu halk hakkında antik kaynaklarda geçen başka bir bilgi yoktur.

⁶⁹ Skylaks *Periplous* 85; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Μακροκέφαλοι=Makrokephaloi.

⁷⁰ Anonym. *periplus*. 37 str. 1-4.

⁷¹ Ksen. *Anab.* V. 2. 1; Arr. *periplus* XI. 1-2; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Δρῖλαι=Drilai.

⁷² Ksen. *Anab.* V. 2. 22-27.

⁷³ Arr. *periplus* XI. 1-2

⁷⁴ Ayrıca bk. Adem Işık, "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 16, Sakarya 2008, s. 182.

Makrones kavminin yaşadığı yörenin güneyinde, Paryadres Dağları ve Küçük Armenia arasındaki kesimde ise önceleri Kerkitesler (= Κερκίται) olarak adlandırılan Appaïtesler (= Αππαϊται) yaşamıştır⁷⁵. Ksenophon'un (*Anab.* IV. 8. 8; 19-24; V. 2. 1) anlatılarında Trapezuslulara sınır olan Kolkhoi (= Κόλχοι) kavminden de söz edilmektedir⁷⁶. Trapezus'un doğusunda Ophis, Psykhros, Kalos, Rhizios ve Askouros derelerinin suladığı arazilerde Bekheires (= Βέχειρες) adlı halk yaşamıştır. Söz konusu halkın, Makrones kavminin doğusunda, Taoi/Khaoi kavminin kuzeyinde ve Ekekheirieis kavminin batısında yaşadığı aktarılmaktadır. Bunun yanında Skylaks (*Periplous* 84), Bekheires halkının Hellen kenti Bekheirias ve Bekheirikos Limanı'nın yanında yaşadığını belirterek Rhizaion kenti ve kıyılarına işaret etmektedir⁷⁷. Rhodoslu Apollonios (*argon.* II. 394; 1241) ise söz konusu halkın, sayısız kabileden oluştuğunu ve oldukça geniş bir araziye yayılmış olduğunu belirtmektedir. Bekheires halkının hemen doğusunda ise Ekekheirieis (= Ἐκεχειριεῖς) ve Byzeres (= Βύζηρες) kavimleri yaşamıştır⁷⁸. Strabon (XII. 3. 18) Byzeres kavminin Heptakometes kabilesinin bir kolu olduğunu belirtmektedir. Valerius Flaccus (V. 150-153) da Byzeres kavminin göçebe bir topluluk olduğunu ifade etmiştir.

İç kesimlerde -özellikle tapınak kentlerinde ve teritoryumlarında- Pers tanrılarının kült yerlerinin bulunması, söz konusu yerleşimleri yöneten rahiplerin genellikle Pers kökenli olması ve büyük bir tebaayı yönetiyor olmaları bu kesimlerde yoğun bir Pers nüfusu olabileceğine işaret etmektedir⁷⁹. Bunun yanında bölgede Pers isimlerinin oldukça yaygın olması da bu görüşü destekler niteliktedir⁸⁰.

⁷⁵ Strab. XII. 3. 18.

⁷⁶ Ayrıca bk. Arr. *periplus* XI. 1.

⁷⁷ Ayrıca bk. *FGrHist* "Hekataios" (1.) 207; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Dion. *Perieges.* 765.

⁷⁸ Skylaks *Periplous* 82-83; Apoll. Rhod. *argon.* II. 396; 1244-1245; Mela I. 107; Plin. *nat.* VI. 4. 11; Dion. *Perieges.* 765; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Βύζηρες=Byzeres.

⁷⁹ Strab. XI. 8. 4; XII. 2. 6; 3. 32; 37.

⁸⁰ Strab. XI. 2. 18; XII. 3. 33; Val. Max. I. 8 *ext.* 13; Memnon XXXVII. 2; App. *Mithr.* 15; 64; 66; 67; 102; 107-108; 110; 117; Amm. Marc. XVI. 7. 9-10; ayrıca bk. John George Clark Anderson – Franz Cumont – Henri Gregory, *Studia Pontica III: Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie*, Studia Pontica, Bruxelles 1910, n° 95a-b; n° 98; n° 113; Louis. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris 1963, s. 345; 516-517; Cynthia M. Harrison, "Persian Names on Coins of Northern Anatolia", *JNES*, Sayı 41/3, Chicago 1982, s. 181-194; Serra Durugönül, "Zwei Grabstelen einer Familie aus Amisus (Samsun)", *EA*, Sayı 19, Köln 1992, s. 61-70; Brian McGing, "Iranian Kings in Greek Dress? Cultural Identity in the Mithradatid Kingdom of Pontus", *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*, ed. T.

Sonuç

Çağlar boyunca yaşanılabilir bir bölge olarak görülen Pontos, antikçağda farklı insan topluluklarını kendisine çekebilen, cazip bir bölge görünümündedir. Muhtemelen bölgenin coğrafyasından ya da bölgeye yerleşen halkların mizacından dolayı bu halkların kaynaşıp, homojen bir yapı oluşturamadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu halklar hem bölgenin doğasıyla mücadele etmiş hem de gelen yabancılara karşı yurtlarını savunmaya çalışmışlardır. Pontos Bölgesi'nin kendilerine sunduğu madenler, tarım ürünleri ve kerestenin yanı sıra Pontos Eukseinos'tan elde ettikleri deniz mahsulleri, söz konusu halkların yaşamlarını kolaylıkla idame ettirebilmelerini sağlamıştır. Maden yönünden oldukça zengin olan Pontos Bölgesi'nde yaşayan bu halklar bölgeden çıkardıkları madenleri ince bir ustalıkla işleyebilmiştir. Bunun yanında söz konusu kavimlerin savaş becerilerinin oldukça gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu özelliklerinden dolayı Pontos Bölgesi'nde yaşayan halkların, köle olarak kullanılmak üzere Hellas'a, daha sonraki süreçte ise Roma'ya götürüldüğü ve köle ticareti için önemli kaynak oluşturduğu söylenebilir⁸¹. Bölgeyi tamamen ele geçirmeyi başarabilen *pronoia* (öngörü) sahibi yetenekli yöneticiler bölgenin iç dinamiklerini etkili bir şekilde kullanarak hem ekonomik hem askeri hem de siyasi yönden yakın coğrafyalardaki gelişmelere tesir edebilecek zenginliğe ve siyasi erke erişebilmişlerdir. Bu durumda bölgede yaşayan otokton halkların yadsınamayacak derecede etkili olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aiskh. *Pr. Aiskhylos, Prometheus Desmotes, Aeschylus, Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, çev. H. W. Smyth. Cambridge - Massachusetts - London 1956.

Bekker-Nielsen, Steiner Franz, Stuttgart 2014, s. 26.

⁸¹ Aristoph. *Hipp.* 1; Polyb. IV. 38. 4-6; 50. 3; Cattull. X. 14-16; ayrıca bk. Moses Isaac Finley, "The Black Sea and the Danubian regions and the slave trade in antiquity", *Klio*, Sayı 40, Feilnbach 1962, s. 51-59; David Braund – Gocha R.Tsetskhladze, "The Export of Slaves from Colchis", *CQ*, Sayı 39, Cambridge 1989, s. 111-125; Alexandru Avram, "Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)", *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*, ed. Vincent Gabrielsen – John Lund, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 239-251.

- Aiskh. *Tr. Aiskhylos, Septem contra Thebes, Aeschylus, Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, çev. H. W. Smyth. Cambridge - Massachusetts - London 1956.
- Alparslan, M. (2010). "Hitit Tarih Sahnesi", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 15, s. 86-95.
- Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, Ammianus Marcellinus, *Roman History*, çev. J. C. Rolfe. London 1927.
- Anderson, J. G. C. – Cumont, F. –Gregory, H. (1910). *Studia Pontica III: Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie*, Studia Pontica, Bruxelles.
- Anonym. *periplus*. Anonymos, *Anonymi [Arriani, ut Fertur] Periplus Ponti Euxini* *Anonymi Periplus Ponti Euxini*, ed. C. Müller, *Geographi Graeci Minores* I. Paris 1990², s. 402-423.
- Apoll. Rhod. *argon*. Apollonios Rhodios, *Argonautica*, Apollonios Rhodios, *The Argonautica*, çev. R. C. Seaton. Cambridge - Massachusetts - London 1967.
- App. *Mithr*. Appianos, *Rhomaika*, Appianos, *Roman History*, çev. H. White. London 1962.
- Aristoph. *Hipp*. Aristophanes, *Hippeis*, Aristophanes, *Acharnians. Knights*, çev. J. Henderson. Cambridge – Massachusetts 1998.
- Arr. *anab*. Arrianus, *Anabasis*, Arrianus, *Anabasis of Alexander*, çev. P. A. Brunt. London 1976. Arrian, *İskender'in Seferleri*, çev. M. Mete. İstanbul 2005.
- Arr. *periplus*. Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*, Arrian, *Periplus Ponti Euxini*, ed. - çev. A. Liddle. London 2003. Arriani *Periplus Ponti Euxini*, Arrianus'un Karadeniz Seyahati, çev. - yor. M. Arslan. İstanbul 2005.
- Arslan, M. (2006). "Pontos'tan Karadeniz'e Bir Adlandırmanın Ardındaki Önyargılar, Varsayımlar ve Gerçekler", *Olba*, S. XIV, s. 75-92.
- Arslan, M. (2005). *Arriani Periplus Ponti Euxini= Arrianus'un Karadaeniz Seyahati*, çev.- yor. M. Arslan, Odin Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, M. (2007). *Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayınevi, İstanbul.
- Av. *Or. Ter*. Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*, Rufus Festus Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*, ed. C. Müller, *Geography Graeci Minores* II Paris 1990², s. 177-199.
- Avram, A. (2007). "Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)", *The Black Sea in Antiquity and*

- Interregional Economic Exchanges*, ed. V. Gabrielsen – J. Lund, Aarhus University Press, Aarhus, s. 239-251.
- Avram, A. – Hind, J. – Tsetskhladze, G. (2004). “The Black Sea Area”, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, ed. H. M. Hansen – T. H. Nielsen, Oxford University Press, Oxford, s. 924-974.
- Bisset, K. A. (1971). “Who Were the Amazons?”, *G&R*, S. 18/2, s. 150-151.
- Boardman, J. (1999). *The Greeks Overseas*, Oxford University Press, London.
- Braund, D. – Tsetskhladze, G. R. (1989). “The Export of Slaves from Colchis”, *CQ*, S. 39, s. 114-125.
- Brennan, S. (2016). “Did the Mossynoikoi Whistle? A Consideration of the Distance between Poleis in the Black Sea Mountains Given at Anabasis 5. 4. 31”, *G&R*, S. 63/1, s. 91-105.
- Brown, J. P. (1971). “Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary”, *Vetus Testamentum*, S. 21/1, s. 1-23.
- Bryce, T. (2020). *Hittiter: Anadolu Savaşçıları*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*, Oxford University Press, New York.
- Çalışkan Akgül, H. (2016). “Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoriası: Bir Terra Incognita Analizi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 26, s. 9-26.
- Carpenter, R. (1948). “The Greek Penetration of the Black Sea”, *AJA*, Sayı 52/1, s. 1-10.
- Catull. Catullus, *Catullus*. çev. F. W. Cornish. Cambridge - Massachusetts - London 1988.
- Çiğdem, S.-Emir, O. (2016). “Gümüşhane İli'nin Prehistoriası ve İlkçağı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Gümüşhane Tarih*, ed. B. Nazır-K. Saylan, Gümüşhane, s. 11-34.
- De Angelis, F. (2010). “Colonies and Colonization, Greek”, *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome II*, Oxford, s. 251-256.
- De Blois, F. (2007). “The Name of the Black Sea”, *Iranica: Iranian Languages and Texts from Iran and Tura*, ed. M. Macuch – M. Maggi – W. Sundermann, Ronald E. Emmerick Memorial Volume, Wiesbaden, s. 1-8.
- Demir, M. (2009). “Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, ed. G. İltar, Giresun, s. 67-85.
- Demirel, S. (2017). “A Contribution to Localization of Azzi-Hayaşa Mentioned in Hittite Cuneiform Texts”, *Archivum Anatolicum*, S. 11/1, s. 97-110.

- Demirel, S. (2013). “Hitit-Kaşka İlişkilerinde Yanıtı Aranılan Bazı Sorular”, *Gazi Akademik Bakış*, S. 6/12, s. 193-203.
- Diod. Diodorus Sicilius, *Bibliotheka Historika*, Diodorus Siculus, *The Library of History*, çev. C. H. Oldfather. London 1957.
- Dion. Perieges. Dionysios, *Oikoumenes Periegesis*, Dionysii, *Orbis Descriptio*, ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris (1990²) 103-176. *A Commentary on Dionysius of Alexandria's Guide to the Inhabited World 174-382*. çev. Y. Z. N. Khan. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University College London, London 2002.
- Drews, R. (1976). “The Earliest Greek Settlements on the Black Sea”, *JHS*, S. 96, s. 18-31.
- Düring, B. (2011). “Millennia in the Middle? Reconsidering the Chalcolithic of Asia Minor”, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, ed. S. R. Steadman-G. Macmahon, Oxford, s. 796-812.
- Durugönül, S. (1992). “Zwei Grabstelen einer Familie aus Amisus (Samsun)”, *EA*, S. 19, s. 61-70.
- Ekmen, H. – Ekmen, G. – Mustafaoğlu, G. – Güney, A. (2017). “Karadeniz Kıyısında Yeni Bir Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı Yerleşimi İnönü Mağarası”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, s. 102-104.
- Eur. *Alc.* Euripides, *Alcestis*, ed. – çev. D. Kovacs. Cambridge - Massachusetts - London 1994.
- FGrHist.* (1923 – 1958). *Die Fragmente der Griechischen Historiker Die Fragmente der Griechischen Historiker*, ed. F. Jacoby, vols. I-XV. Berlin - Leiden.
- Finley, M. I. (1962). “The Black Sea and the Danubian regions and the slave trade in antiquity”, *Klio*, S. 40, s. 51-59.
- Forrer, E. (1921). “Ausbeute aus den Boğazköi-Inschriften”, *Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft*, S. 61, s. 21-39.
- Frye, R. (1992) “Assyria and Syria: Synonyms”, *JNES*, S. 51/4, s. 281-285.
- Garstang, J. – Gurney, O. R. (1959). *The Geography of the Hittite Empire*, London/Ankara.
- Gerçek, N. İ. (2012). *The Kaška and the Northern Frontier of Hatti*, Unpublished Phd Thesis University of Michigan, Michigan.
- Glatz, C. – Matthews, R. (2005). “Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia”, *BASOR*, S. 339, s. 47-65.

- Goetze, A. (1930). "Bemerkungen zu dem hethitschen Text AO 9608", *Revue Hittite et Asiatique*, S. 1, s. 18-30.
- Greaves, A. M. (2007). "Milesians in the Black Sea: Trade, Settlement and Religion", *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, ed. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus, s. 9-21.
- Greaves, A. M. (2002). *Miletos: A History*, Routledge, New York.
- Hamilton, W. J. (2013). *Küçük Asya*, çev. K. Toraman, Midas Kitap, Ankara.
- Hardwick, L. (1990). "Ancient Amazons – Heroes, Outsiders or Women?", *G&R*, S. 37/1, s. 14-36.
- Harrison, C. M. (1982). "Persian Names on Coins of Northern Anatolia", *JNES*, S. 41/3, s. 181-194.
- Hdt. Herodotos, *Historiai*, Herodotus, *The Persian Wars*. çev. A. D. Godley, vols. I-IV. London - New York 1975. Herodotos, *Herodot Tarihi*. çev. M. Ökmen – A. Erhat. İstanbul 1991².
- Hom. *Il.* Homeros, *Ilias*, Homeros, *İlyada*. çev. A. Erhat – A. Kadir. İstanbul 1993⁷.
- Işık, A. (2008). "Karadeniz Bölgesinde Eskiçağ Halkları", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 16, s. 177-183.
- Işık, A. (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK Yayınları, Ankara.
- Jones, C. P. (1987). "Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity", *The Journal of Roman Studies* S. 77, s. 139-155.
- Kallim. *Aet.* Kallimakhos, *Aetia*, Musaeus Kallimakhos, *Aetia, Iambi, Hecale and Other Fragments, Hero and Leander*, çev. C. A. Trypanis - T. Gelzer - C. H. Whitman. Cambridge - Massachusetts 1973.
- Kaya, M. A. (2018). "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı", *Cedrus*, S. VI, s. 159-179.
- Kaymakçı, S. (2017). "Doğu Karadeniz Bölgesinde Karaz-Erken Transkafkasya Kültürü'ne Ait Yeni Bir Yerleşim: Alucra-Gavur Kalesi, Giresun", *Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, S. 21, s. 25-34.
- Kınacı, M. (2015). "Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası", *Cedrus*, S. III, s. 181-229.
- Kınacı, M. (2016). *Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- King, C. (2008). *Karadeniz*, çev. Z. Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kökten, İ. K. (1944). “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları”, *Bellekten*, S. VIII/32, s. 659-680.
- Ksen. *Anab.* Ksenophon, *Anabasis*, Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, çev. T. Gökçöl. İstanbul 1998². Ksenophon, *Anabasis*. çev. C. L. Brownson. vols. I-VII. Cambridge - Massachusetts - London 1968.
- Liddell, H. G. – Scott, R. (1996). *Greek-English Lexicon, with a Revised Supplement*, Oxford University Press, Oxford.
- Manoledakis, M. (2021). “‘Barbarians’ in the Southern Black Sea: The Extrem Case of the Mossynoikoi”, *Peoples in the Black Sea Region from the Archaic to the Roman Period*, ed. M. Manoledakis, Archeo Press, Thessaloniki.
- Maria, A. (2015). *The Mycenian Presence in the Black Sea Region*, Unpublished Master Thesis, International Hellenic University, Thessaloniki.
- Matthews, R. – Glatz, C. (2009). “The Historical Geography of North-Central Anatolia in the Hittite Period: Texts and Archaeology in Concert”, *Anatolian Studies*, S. 59, s. 51-72.
- Maxwel-Hyslop, K. R. (1974). “Assyrian Sources of Iron. A Preliminary Survey of Historical and Geographical Evidance”, *Iraq*, S. 36 1/2, s. 139-154.
- Mayor, A. (2014). *The Amazons: Lives and Legends of Warrior Woman across the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton.
- McGing, B. (2014). “Iranian Kings in Greek Dress? Cultural Identity in the Mithradatid Kingdom of Pontos”, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*, ed. T. Bekker-Nielsen, Steiner Franz, Stuttgart, s. 21-38.
- Mela. Pomponius Mela, *De Chorographia, Pomponius Mela’s Description of the World*, çev. F. E. Romer. Ann Arbor 1998.
- Memnon. Memnon, *Peri Herakleias, Memnon’un Herakleia Pontike Tarihi*. çev. M. Arslan. İstanbul 2007.
- Minns, E. H. (1913). *Scythians and Greeks: A Survey of Ancient History and Archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*, Forgotten Books, Cambridge.
- Nep. *Dat.* Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus, Datames, On the Great Generals of Fereign Nation*. çev. J. C. Rolfe. London 1966.

- Oy, H. (2018). "The Prehistoric Settlement at Tozkoparan (Unye-Ordu-Turkey)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. XV/57, s. 33-41.
- Özsait, M. (1994). "1992 yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, S. 11, s. 285-300.
- Papanghelis, T. D. (1982). "A Note on Catullus 68, 156-157", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, S. 11, s. 139-149.
- Paus. Pausanias, *Periegesis tes Hellados, Description of Greece*, çev. W. H. S. Jones. London 1918.
- Peake, H. (1933). "The Origin and Early Spread of Ironworking", *Geographical Review* S. 23/4, s. 639-652.
- Petropoulos, E. K. (2005). *Hellenic Colonization in Euxeinos Pontos*, Bar Publishing, Oxford.
- Plin. nat. G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*, Pliny, *Natural History*. çev. H. R. Rackham – W. H. S. Jones – D. E. Eichholz, vols. I-X. Cambridge- Massachusetts-London 1938-1971.
- Plut. Luc. Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Lucullus, Plutarch's Lives*, çev. B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959.
- Plut. Thes. Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Theseus, Plutarch's Lives*, çev. B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959.
- Polyb. Polybios, *Historiai, The Histories*. Vol. I-VI, çev. W. R. Paton. London 1992.
- Prokop. Bell. Prokopios, *de Bellis, Prokopios, History of the Wars*, çev. H. B. Dewing. London - New York 1928.
- Ps.-Scymnos. Pseudo-Skymnos, *Fragmenta Periegeseos Ad Nicomedem Regem, The Tradition of the Minor Greek Geographers*, ed. A. Diller. Lancaster - Oxford 1952. *Sub Titulo Orbis Descriptio*, ed. C. Müller, *Geographi Graeci Minores I*. Paris 1990², s. 196-237.
- Q. Smyrn. Quintius Smyrnaeus, *The Fall of Troy*, çev. A. S. Way. London 1984.
- Robert, L. (1963). *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, Librairie Adrien Maisonneuve, Paris.
- Roebuck, C. (1985). *Ionian Trade and Colonisation*, Archaeological Institute of America, New York.
- Rollinger, R. (2006). "Assyrios, Syrios, Syros und Leukosyros", *Die Welts des Orients*, ed. H. Halm – W. Röllig, Göttingen, s. 73-83.

- Rollinger, R. (2006). "The Terms Assyria and Syria Again", *JNES*, S. 51/4, s. 281-285.
- Sen. Med. L. Annaeus Seneca, *Medea*, L. Annaeus Seneca, *Seneca's Tragedies*, çev. F. J. Miller, London - New York 1917.
- Sir Gavaz, Ö. (2008). "Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1/11, s. 21-39.
- Skylaks *Periplous*. Skylaks, *Periplus Scylacis*, Skylax, *Periplus Scylacis*, ed. C. Müller. *Geographi Graeci Minores I*. Paris (1990²) 15-96, Pseudo-Skylaks, *Periplous*. çev. M. Arslan. *MJH II/1* Antalya 2012, s. 239-257.
- Steph. Byz. *Ethnika*. Stephanos Byzantios, *Ethnika*, Stephani Byzantii, *Ethnikon: A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms*, ed. A. Meineke. Chicago 1992.
- Strab. Strabon, *Geographika, The Geography of Strabo*, çev. H. L. Jones. London 1961. Strabon, *Coğrafya*, çev. A. Pekman. İstanbul 2000.
- Ünal, A. (2013). "Amazonların Eski Anadolu Kökenleri Hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler", *Cedrus*, S. I, s. 21-32.
- Ünal, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Val. Flac. C. Valerius Flaccus, *Argonauticon*, C. Valerius Flaccus, *Argonautica*, çev. W. J. H. Mozley. Cambridge – Massachusetts - London 1939.
- Val. Max. Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*, Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, çev. D. R. Shackleton Bailey. Cambridge 2000.
- Verg. *Aen.* Vergilius, *Aeneis*, Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*, çev. H. Fairclough. vol. I-II. Cambridge - Massachusetts - London 1966 – 1967. Vergilius, *Aeneas*, çev. İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.
- Verg. *Georg.* Vergilius, *Georgica*, Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*, çev. H. Fairclough. vols. I-II. Cambridge - Massachusetts - London 1966-1967.
- von Schuler, E. (1956). *Die Kaškaer, Ein Beitrag zur Ethnographie des Altes Kleinasien*, De Gruyter, Berlin.
- Yakar, J. (1992). "Beyond the Eastern Borders of the Hittite Empire: an Archaeological Assessment", *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, ed. H. Otten *et al.*, Ankara, s. 507-520.
- Yakar, J. (2007). *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, çev. S. H. Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım, E. (2017). "M.Ö. II. Binyılda Harşit Vadisi (Azzi-Hayaşa)", *Harşit Vadisi*, ed. M. Fatsa – M. Özmenli, Giresun, s. 24-29.

Yurdakul, Ş. (2020). "Eski Çağ Kappadokia'sında Beyaz Syrialılar (Leukosyroi) Kavramı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 44, s. 73-84.

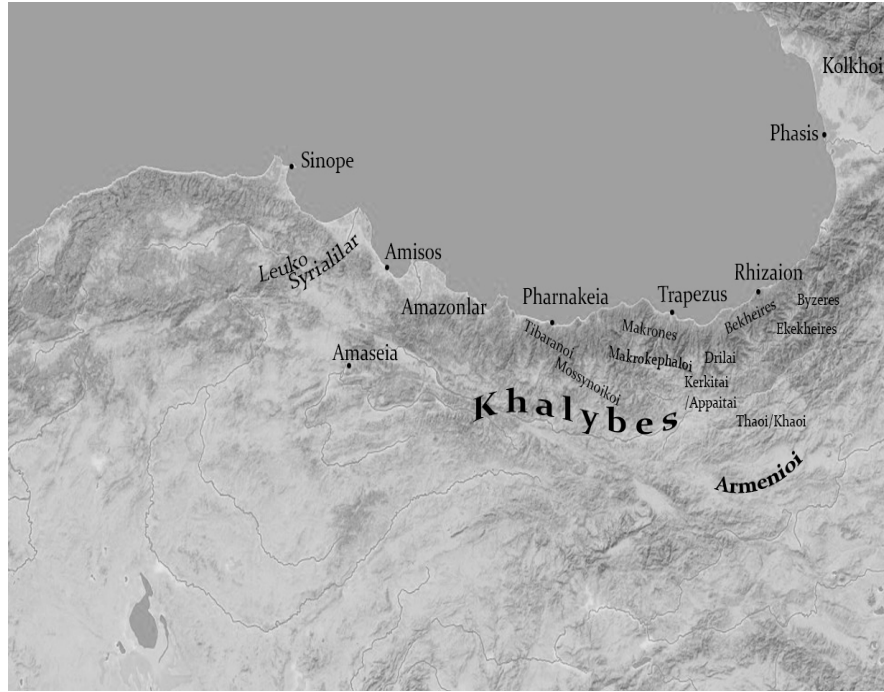

Fig. 1 Bölgede İkamet Eden Otokton Halkların Genel Yayılımı (Kınacı 2015, 211)

